

Islamic Maaref University

Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES

Vol. 22, Autumn 2025, No. 82

**Identifying and Explaining the Dynamic Drivers of the
Islamic Revolution in the Domestic Dimension**

Behzad Ghasemi¹

1. Assistant Professor of Islamic Revolution History, Faculty and Research Institute of
International Studies, Imam Hussein University Tehran Tehran, Iran.
ghasemi.b@ihu.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	The aim of the article is to identify and explain the dynamic drivers of the Islamic Revolution in the domestic dimension. The main issue here is to identify and explain the deep and rich nature of the Islamic Revolution in the cultural, social, economic and political spheres as the dynamic drivers of the revolution. The main question is; What are the main and effective drivers in the dynamic of the Islamic Revolution in the domestic dimension? This question was answered using a mixed method (qualitative-quantitative). The findings of the article indicate that the component of revolutionism, in the cultural dimension; adherence to Islamic norms, in the dimension of social systems; social cohesion, in the economic dimension; the prosperity of national production based on society, in the dimension of religious politics; the connection of religion and politics, are the main drivers of the dynamic of the Islamic Revolution in the domestic dimension (Islamic Republic of Iran), which is explained in the article.
Received: 2024	
Accepted: 2024	
Keywords	Islamic Revolution of Iran, Islamic Republic, Revolution Dynamics, Cultural Driving Force, Internal Structure of Power.
Cite this article:	Ghasemi, Behzad (2025). Identifying and Explaining the Dynamic Drivers of the Islamic Revolution in the Domestic Dimension. <i>Islamic Revolution Studies</i> . 22 (3). 219-240. DOI: ??
DOI:	??
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

The main issue of the research is to examine and criticize the degree of adaptability of Crane Brinton's theory to the Islamic Revolution. One of the topics that has importance and research potential in the study of the history of revolutions, and especially in the history of the Islamic Revolution, and is worthy of research, is the topic of Thermidor. The aim of the present research is to examine the degree of adaptability and criticism of the aforementioned theory in the history of the Islamic Revolution (the era of the Islamic Republic).

Problem Statement

Given that Crane Brinton's theory has been studied in revolutions, all four revolutions in France, Russia, America, and England were based on European-American culture and schools, and in the Eastern Bloc on communist-socialist thought, and also that the author's lived world (America) is fundamentally different from Islamic countries, and especially in this study from the Islamic Iranian society, and it seems that analyzing the causes of the Islamic Revolution in Iran and examining the process of the revolution based on the stages considered by Brinton only sheds light on some of the truths and realities of the developments in the Islamic Revolution in Iran, and not all of them.

Methodology

The present study was conducted with a qualitative method and descriptive-analytical analysis in terms of its fundamental purpose. The theoretical framework in this article has also served as a method. The distinction of this article from other studies is the examination and criticism of the aforementioned theory, as well as a special look from the specific perspective of the authors of the article at the distinctive feature of the Islamic Revolution of Iran. There has been no independent work written about Brinton's theory in the developments of the Islamic Revolution with a historical approach and analytical method.

Discussion

The discussion and review of the research shows that the four stages of the Brinton revolution are not compatible with the Islamic Revolution of Iran. To accurately describe the Islamic Revolution as the honeymoon, moderate, radical, and Thermidor stages, although they were desirable for counter-revolutionary elements and a source of hope for subversive forces, they are not compatible with the reality of what has happened to Iran in the post-revolutionary era of the Islamic Republic. The selective selection of superficial signs to describe the existing conditions has been an incomplete explanation of some factors. Ignoring the distinction between sovereignty and government, not understanding the differences and diversity of factional and discursive views in the form of a part of the government, not sovereignty, neglecting and deliberately ignoring many policies, decisions, and revolutionary and value-based behaviors that are constantly in the form of renewing the covenant with revolutionary values and components, holding value and cultural ceremonies to continue revolutionary behaviors in the Islamic Revolutionary Guard Corps and Basij are examples of this.

Conclusion

The result shows that the “preliminary signs and groundwork for the revolution” based on the components of the revolution's occurrence are the characteristics of the economy

not being in crisis, the inefficiency of the governing apparatus, the gap between intellectuals and elites, the crisis of legitimacy and the class gap between the government, and the use of force, which explain the causes of the revolution and the collapse of the Pahlavi regime. The component of the regime's financial bankruptcy does not correspond. The uniformity and generalizations proposed in the first part of the theory for the four revolutions have a relative correspondence, but the stages considered by Brinton for after the victory of the revolution (moderates, extremists, terror, and Thermidor) do not correspond precisely and objectively with the process and developments of the Islamic Revolution.

References

- Foran, Jan (1990). *Fragile Resistance*. Translated by Ahmad Tadin. Tehran: Rasa.
- Foucault, Michel (2008). *What Do Iranians Dream?*. Translated by Hossein Masoumi Hamarani. Tehran: Hars.
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali (2016). *Statements in Meeting with the People of East Azerbaijan*. Access on the website: farsi.khamenei.ir
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali (2016). *Statements in the meeting with the people of Isfahan*. Access on the website: farsi.khamenei.ir
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali (2018). *Statement on the Second Step of the Revolution*. Access on the website: farsi.khamenei.ir
- Islamic Republic of Iran News Agency (1401). *Four New Defense Achievements of the Ministry of Defense*. Accessed 12/25/1401.
- Jamalzadeh, Nasser et al. (2018). "The Elements of the Islamic Revolution in the Intellectual System of the Supreme Leader (Madzaleh Aali)". *Bi-Quarterly Scientific-Research Journal of Political Sociology of the Islamic World*. Volume 6. Spring and Summer. Serial 12. pp. 127-105.
- Jamrasi Farahani, Ali Asghar (1995). *A Study of Theoretical Concepts of National Security*. Tehran: Payam Noor University Press.
- Khomeini, Seyed Ruhollah (2004). *Sahifeh Noor*. Vol. 11 and 15. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Malkotian, Mostafa (2008). *Rereading the causes of the Islamic Revolution*. Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publication Organization.
- Mohammadi, Manouchehr (1995). *The Islamic Revolution and a comparison with the French and Russian Revolutions*. Tehran: Mehran.
- Naqibzadeh, Ahmad (2002). *The impact of national culture on the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Political and International Studies Office.
- Panahi, Mohammad Hossein (2012). *Theories of Revolution: Occurrence, Process and Consequences*. Tehran: Samt.
- Qayumipour, Reza et al. (2018). *Iran 20: A study of the trends of the 40th anniversary of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Imam Hussein University.
- Raji, Seyed Mohammad Hossein and Seyed Mohammad Reza Khatami (1400). *Forty-Year Rise*. Qom: The Supreme Leader's Representative Institution in Universities.
- Sadra, Alireza (2006). *Research Project on the Value of Iranian Society*. Tehran: Strategic Research Center of the Expediency Discernment Council.

- Safavi Hamami, Hamzeh (2008). *Dissection of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Imam Sadegh University Press.
- Shafieifar, Mohammad (1992). *The Islamic Revolution, Nature, Backgrounds and Consequences*. Tehran: Maarif Publishing House, the Supreme Leader's Representative Institution in Universities.
- Stample, John D. (1999). *Inside the Iranian Revolution*. Translated by Manouchehr Shojaei. Tehran: Rasa Cultural Services Institute.
- Tasnim News Agency (2021). *A Close Look at the Latest Achievements of Iran's Defense Industry*. Accessed 12/25/1401.
- Zare, Abbas (1990). *The Last Revolution of the Century*. Qom: Maarif Publishing House.

شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی

بهزاد قاسمی^۱

۱. دانشیار گروه تاریخ انقلاب اسلامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران
و مدرس دروس معارف اسلامی.
ghasemi.b@ihu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۲۴۰ - ۲۱۹)	هدف مقاله شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی است. مسئله اساسی در اینجا شناخت و تبیین ماهیت عمیق و غنی انقلاب اسلامی در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌عنوان پیشران‌های پویایی انقلاب مورد توجه قرار گرفته است. سوال اصلی این است؛ پیشران‌های اصلی و مؤثر در پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی کدامند؟ این سوال با بهره‌گیری از روش آمیخته (کیفی - کمی) انجام شده است. یافته‌های مقاله بیانگر این است که مؤلفه انقلابی‌گری، در بُعد فرهنگی؛ پایبندی بر هنجارهای اسلامی، در بُعد سیستم‌های اجتماعی؛ انسجام اجتماعی، در بُعد اقتصاد؛ رونق تولید ملی مبتنی بر جامعه، در بُعد سیاست دینی؛ پیوند دین و سیاست، به‌عنوان پیشران‌های اصلی پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی (جمهوری اسلامی ایران) هستند که در مقاله تبیین شده است.
واژگان کلیدی	انقلاب اسلامی ایران، جمهوری اسلامی، پویایی انقلاب، پیشران فرهنگ، ساخت درونی قدرت.
استناد:	قاسمی، بهزاد (۱۴۰۴). شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی. <i>مطالعات انقلاب اسلامی</i> . ۲۲ (۳). ۲۴۰ - ۲۱۹. DOI: ??
کد DOI:	??
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

هدف مقاله شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی است. مسئله اساسی در اینجا شناخت و تبیین ماهیت عمیق و غنی انقلاب اسلامی در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، به‌عنوان پیشران‌های پویایی انقلاب مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از انقلاب‌های دنیا همواره به دلیل فاصله‌گیری از آرمان‌ها و اهداف اولیه خود دچار مشکل و تغییر ماهیت شده‌اند. گرچه انقلاب از جمله پدیده‌های نادر است، ولی وقوع حرکت‌های انقلابی، نقطه برجسته‌ای در سیر تحولات یک کشور بوده و در شکل دادن به وضع جدید، تأثیری بسیار مهم داشته‌اند (پناهی، ۱۳۹۱: ۱۳). از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که در ارتباط با انقلاب اسلامی ایران مطرح است، ماهیت دینی انقلاب و آثار گسترده آن در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. براندازی سلطنت پهلوی و استقرار نظام مردم‌سالار دینی، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای سیاسی انقلاب اسلامی ایران به‌حساب می‌آید. مردم ایران، به رهبری امام‌خمينی علیه‌السلام در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ توانستند رژیم سلطنتی پهلوی را، که برآمده از کودتای انگلیسی - آمریکایی بود، و وابستگی، استبداد، فساد (سیاسی، اخلاقی، مالی)، ضدیت با دین و ناکارآمدی از جمله ویژگی‌های برجسته آن به شمار می‌رفت، مضمحل ساخته و نظامی مردمی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، با زعامت ولی فقیه، بنیان نهاد (امام خمینی، ۱۳۶۱: ۱۱ / ۲۶۲). پس از انقلاب، افزایش آگاهی‌ها و تعمیق بینش فکری - سیاسی مردم، با بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون مانند مطبوعات و رسانه‌های گروهی، به‌عنوان اصلی مهم در قانون اساسی نظام جدید، محور توجه واقع شد. حضور گسترده و معنادار مردم در انتخابات‌ها از ابتدای پیروزی انقلاب، در تعیین نوع نظام سیاسی (جمهوری اسلامی)، تأیید قانون اساسی و پس از آن در انتخابات‌های مختلف نمایانگر مشارکت سیاسی فعال مردم در موضوعات سیاسی است. تلاش‌های قابل توجهی برای شناسایی مؤلفه و تعیین شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی انقلاب اسلامی انجام پذیرفته است. به این دلیل که تداوم و تحکیم نظام جمهوری اسلامی و گسترش دامنه استحکام، یکی از اصلی‌ترین اولویت‌های انقلاب اسلامی در داخل است. در مجموع مقاله در پی شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی است. حال سؤال اصلی این است که پیشران‌های اصلی و مؤثر در پویایی انقلاب اسلامی در بعد داخلی کدام‌اند؟ به نظر می‌رسد دستیابی به مؤلفه و شاخص‌های احصاء‌شده در زمینه فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و سیاست پویایی انقلاب اسلامی در در بُعد داخلی و موفقیت نظام جمهوری اسلامی را به دنبال خواهد داشت.

پیشینه تحقیق

مهم‌ترین سوابق و ادبیات در زمینه تجارب و دستاوردهای انقلاب اسلامی عبارت‌اند از: مقاله

«دستاوردهای علمی و صنعتی سی‌ساله انقلاب اسلامی» توسط مهرداد افشون در مجله *زمانه* منتشر شده است. نویسنده درصدد تبیین دستاوردهای انقلاب در سه دهه نخست پیروزی انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران بوده که توجه به ظرفیت‌های بومی و اتکا به داخل را مهم‌ترین محور قلمداد کرده و توجه به ارزش‌های فرهنگی و دینی را از ملزومات کارآمدی آن دانسته است. مقاله حاضر علاوه بر پرداختن به مباحث نظری به مصادیق و نمونه‌های پویایی و پیشران انقلاب اسلامی پرداخته و آن را تبیین کرده است که از وجه ممیزه و تفاوت آن با مقاله مورد بررسی است. مقاله «مؤلفه‌های مانایی انقلاب اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی)» توسط ناصر جمال‌زاده و همکاران در نشریه *جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام* منتشر شده است. خروجی این مقاله دست یافتن به چهار مضمون سازمان‌دهنده اصلی یعنی «اسلام، رهبری، مردم و کارآمدی» با توجه به بیانات و اندیشه‌های مقام معظم رهبری است که مقاله حاضر نیز با یافته‌های مقاله مورد بررسی هم‌سویی داشته؛ ولی به ابعاد نو و مصادیق بیشتری در عرصه سیاست، اجتماع، اقتصاد و فرهنگ پرداخته که در مانایی و پیش‌برندگی نظام جمهوری اسلامی تأثیر زیادی دارند. کتاب *صعود چهل ساله* توسط سید محمدحسین راجی و محمدرضا خاتمی نوشته شده است. کتاب *صعود چهل ساله* دارای مصادیق زیادی از مباحث مرتبط با مقاله حاضر است که از نه فصل کتاب مورد بررسی در ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی استفاده شده است. مهم‌ترین محورهای کتاب مورد بررسی شامل: فصل اول: استقلال (از وابستگی دوران پهلوی تا استقلال ایران اسلامی، استقلال در کشورهای دنیا)؛ فصل دوم: گسترش عدالت اجتماعی (نابرابری، فقر)؛ فصل سوم: گسترش برخورداری‌های عمومی (امنیت غذایی، آموزش مناسب، بهداشت، دسترسی به آب، دسترسی به برق، دسترسی به سوخت، دسترسی به وسایل ارتباطی، شاخصه توسعه انسانی)؛ فصل چهارم: عزت و اقتدار (اقتدار امنیتی، اقتدار نظامی، اقتدار منطقه‌ای)؛ فصل پنجم: پیشرفت‌های زیرساختی (حوزه حمل و نقل، علم و فناوری)؛ فصل ششم: پیشرفت صنعتی (انرژی، صنعت)؛ فصل هفتم: پیشرفت در معنویت (معنویت در دوران پهلوی، معنویت در جمهوری اسلامی، تأثیر جمهوری اسلامی بر معنویت دنیا، بحران معنویت در غرب)؛ فصل هشتم: کرامت زن (زن در نگاه سران ایران، بررسی وضعیت زنان، کرامت زن در غرب)؛ فصل نهم: آزادی و مردم‌سالاری (آزادی و مردم‌سالاری در انقلاب اسلامی، نقد شاخص‌های آزادی در غرب). مهم‌ترین ویژگی این کتاب را می‌توان پرداختن به موضوعات متنوع و کارهای مختلف انقلاب اسلامی دانست، که این موضوعات را به صورت توصیفی و آمار نشان داده است. کتابچه *ایران ۲۰: روند پژوهی چهل سالگی جمهوری اسلامی ایران* توسط رضا قیومی‌پور و دیگران نوشته شده است. مقاله «نقد و نتایج و

دستاوردهای انقلاب اسلامی در ۳۴ سال گذشته» در مجله **کیهان فرهنگی** توسط مصطفی ملکوتیان نوشته شده است. مقاله مورد بررسی به این نتایج رسیده است که برخلاف تبلیغات دشمنان نظام اسلامی، انقلاب اسلامی ایران، با وجود موانع و امکانات محدود، دستاوردهای چشم‌گیر و شگرفی را در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، علمی، فناوری، نظامی و امنیتی به دست آورده و جایگاه رفیعی را در منطقه و جهان کسب کرده است. مقاله «بازخوانی انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر راز ماندگاری و پویایی انقلاب» توسط بهجت یزدخواستی و محسن اخوان مهدوی نوشته شده است. نتیجه نهایی مقاله این است که یکی از مبانی فکری انقلاب اسلامی، نظر داشتن به حاکمیت حضرت مهدی است و این مبنا فکری همراه با ماهیت توحیدی انقلاب که آن را از سایر جریان‌های انقلابی غیرتوحیدی جدا می‌سازد، به راز ماندگاری انقلاب بدل شده است. و بسیاری از کتاب، مقاله و تحقیقات پیرامون دستاوردهای انقلاب اسلامی در حوزه‌های مختلف انجام شده است. مقاله حاضر علاوه بر بهره‌گیری از سوابق موجود با رویکردی بدیع و روش تلفیقی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه با متخصصان مرتبط با موضوع پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی را احصا و تبیین نموده است. مقاله پیش رو علاوه بر بهره‌مندی از سوابق موجود و تکمیل برخی از ایده‌ها از جنبه تمایز و نوآوری شناخت و احصاء ابعاد جدید از پیشران‌های انقلاب و پویایی آن در عرصه داخلی بوده و مصادیق و نمونه‌هایی را برای ماندگاری نظام جمهوری اسلامی ارائه و تبیین کرده که وجه ممیزه مقاله حاضر با نمونه‌های پیشین بوده و جنبه بدیع بودن را نشان می‌دهد.

تغییر و تحولات اجتماعی و فرهنگی انقلاب اسلامی ایران

انقلاب اسلامی با ماهیت دینی و ارزش‌های اسلامی منبعث از بسترهای اجتماعی - فرهنگی شکل گرفت. انقلاب مفاهیم تازه و جذابی را وارد عرصه اجتماعی و فرهنگی جامعه کرد؛ حمایت از مظلومین و کمک به ستمدیدگان جهان، پشتیبانی از خیزش‌های آزادی‌بخش، مبارزه با سلطه‌گران جهان، احیای فرهنگ جهاد و شهادت، عدالت‌گستری، حاکمیت الله، توجه به روح و مرام انقلابی‌گری مبتنی بر مکتب عاشورا و تقویت روحیه خودباوری و انقلابی‌گری از مهم‌ترین مفاهیم جدید انقلاب بود (نقیب‌زاده، ۱۳۸۱: ۲۶۶). به تعبیر برخی محققین، انقلاب اسلامی، ماهیت الهی دارد در عمل مشی انقلابی حضرت اباعبدالله علیه السلام را سرلوحه مقاومت و مبارزه خود قرار داده و همین امر اسباب مانایی و ماندگاری آن را فراهم کرده است (ملکوتیان، ۱۳۸۷: ۶۹؛ شفیعی‌فر، ۱۳۹۱: ۸۱). حضور مذهب از سوی بسیاری از محققان غربی نیز مورد توجه قرار گرفته است. استمپل بر این باور است که در انقلاب ایران قدرت الهی

با قدرت مردم همراه و سبب پیروزی شده است (استمپل، ۱۳۷۸: ۴۳۵). اسکاچپول بر موضوع گفتمان شیعی و رهبری امام تأکید کرده است (فوران، ۱۳۷۹: ۳). فوکو در تأثیر فرهنگ دینی و ارزش‌های اجتماعی بر موفقیت انقلاب اسلامی شکی به خود راه نداده و نام کتابش را *انقلاب به نام خدا* گذاشته است (فوکو، ۱۳۷۷: ۶۴). با توجه به ماهیت و مبانی انقلاب اسلامی گفتنی است که با پیروزی انقلاب در ایران، تحول اساسی در ساختار فرهنگی ایران رقم خورد (پناهی، ۱۳۹۱: ۱۷۷). رویکرد غرب‌محوری وابسته جای خود را به استقلال‌خواهی داد. در فرهنگ و اندیشه مردم، تغییرات بزرگی پدید آورد. باستان‌گرایی، تمرکز قومی و زبان فارسی و فرهنگ تک‌بعدی حکومت پهلوی با پیروزی انقلاب اسلامی با ارزش‌های دینی و انقلابی عجین شد. در حوزه اقدام و عمل نیز انقلاب اسلامی، توسعه ارزش‌های اسلامی ملی و هویت‌بخشی را جایگزین ابتدال و هویت‌زدایی رژیم پهلوی ساخت. از جمله تحولات عمیق در عرصه اجتماعی و فرهنگی، به موارد زیر می‌توان پرداخت: توجه و توسعه فرهنگ دینی و مقابله با نفوذ فرهنگ غرب، توجه و ارتقای مقام زن، روحیه خودباوری و تقویت گفتمان «ما می‌توانیم»، گسترش فرهنگ مذهبی و غیرت دینی، رشد گفتمان استقلال‌خواهی و استکبارستیزی، تلاش در جهت دستیابی به علوم و فناوری‌های سطح اول دنیا، به دست آوردن رتبه‌های برتر در تولید علم و مواردی دیگر است. در اینجا هدف مقاله شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی است.

مفاهیم

فرهنگ: فرهنگ پدیده اجتماعی که به‌شدت متأثر از خاستگاه تاریخی آن جامعه می‌باشد. فرهنگ پویا، قدرت برقراری ارتباط و رقابت با فرهنگ‌های دیگر را دارد. فرهنگ، مفهوم وسیع در علوم اجتماعی است و مجموعه خصائص، روندها، ارزش‌ها و باورها را شامل می‌شود. اندیشه‌های سیاسی و باورهای جامعه ریشه در نظام ارزشی و فرهنگ آن جامعه دارد (صدر، ۱۳۸۵: ۱۷). در واقع فرهنگ هر جامعه هویت و اساس یک ملت است، بی‌تردید در موجودیت هر جامعه دخالت دارد و با انحراف فرهنگ، هر چند آن جامعه در ابعاد اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند باشد، ولی پوک و میان‌تهی است (خمینی، ۱۳۸۳: ۱۵ / ۲۴۳). حضرت امام خمینی علیه السلام فرهنگ را اساس یک ملت می‌داند و بر این باور است که بی‌تردید والاترین عامل که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است (خمینی، ۱۳۸۳: ۱۵ / ۲۴۳). در نتیجه فرهنگ در انقلاب اسلامی ایران از اعتبار بالایی برخوردار است و عامل پشتیبانی‌کننده و قوام‌بخش سایر مؤلفه‌ها به شمار می‌آید.

استحکام و ساخت درونی: استحکام و ساخت درونی در اینجا توجه به عوامل و پیشران‌های انقلاب

اسلامی در بعد داخلی هستند که در کلام رهبری چنین آمده است: «درون خودتان را قوی کنید. معنای این استحکام ساخت داخلی کشور است. از لحاظ علمی خودتان را قوی کنید، از لحاظ فناوری خودتان را قوی کنید، از لحاظ تولید داخلی قوی کنید، از لحاظ نفوذ در بازارهای خارجی قوی کنید، از لحاظ کشف ظرفیت‌های فراوانی که در این کشور هست و هنوز استفاده نشده است، قوی کنید و این ظرفیت‌ها را به کار بگیرید» (حسینی خامنه‌ای، بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۵/۱۱/۲۷). «استحکام در عرصه اقتصادی یعنی اقتصادی که از درون می‌جوشد؛ اقتصاد مقاومتی، و احتیاج ما را به دیگران کم می‌کند و استحکام کشور را در مقابل تکان‌های خارجی افزایش می‌دهد؛ این معنای اقتصاد مقاومتی است» (حسینی خامنه‌ای، بیانات در دیدار مردم اصفهان، ۱۳۹۵/۰۸/۲۶). استحکام و ساخت درون از یک منظر اشاره به مانایی دارد. به این معنا که مؤلفه‌های بنیادین نظیر ارزش، استقلال، خودکفایی، عدالت، آرمان و عرصه فرهنگ و اجتماع، مؤلفه‌های قدرت مشروع اسلامی هستند و به تداوم و پایداری نظام جمهوری اسلامی در عرصه داخلی کمک می‌نمایند.

ماندگاری و پویایی: بقای هر نظام سیاسی و در واقع هر حکومتی، اصلی‌ترین هدف وجودی آن حکومت یا نظام سیاسی در مسیر حرکت خود است. واحدهای سیاسی که امروزه در قالب کشورهای گوناگونی که با مرزها مشخص محدود هستند، در ابتدا به دنبال تحقق این هدف و سپس به دنبال تثبیت و ارتقای این مانایی هستند؛ چرا که ماندگاری در قالب‌های گوناگون قالب تعمیم است. سده نوزدهم میلادی، به قرن انقلاب‌ها معروف است و در این قرن، کشورها به خصوص در منطقه غرب آسیا به تحولات اساسی، دچار شده و هریک به نوعی تغییر کرده‌اند؛ تحول در قالب‌های گوناگونی نظیر اصلاحات یا رفرم، کودتا یا انقلاب بوده است. اغلب این تطورها با اهداف و آرمان‌هایی خاص، محقق شدند و مهم‌ترین هدف پس از هر تبدیل برای هریک از این مجموعه‌ها، به‌طور مسلم، حفظ این دگرگونی‌ها بوده است. ارزیابی ماندگاری هریک از این تغییرات در راستای اهداف اصلی و آرمان‌های بنیادین، یکی از کارهایی است که پژوهشگران حوزه انقلاب به آن اهتمام دارند؛ در واقع، پژوهشگران می‌خواهند میزان اثربخشی و ماندگاری این حرکت‌ها و همچنین میزان انحراف یا دلایل شکست آنها را احصا و بررسی نمایند و از آن در جهت تعمیم و ساخت فرضیه و در نهایت، نظریه‌های خود بهره بگیرند (جمال‌زاده و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۱۱). مهم‌ترین راز پویایی و ماندگاری انقلاب اسلامی فرهنگ، دین و ارزشی بودن آن است. انقلاب یک تحول روحی است (زارع، ۱۳۷۹: ۲۱۷). حضور همه مردم پیرامون ارزش‌ها و معنویت با هم به صورت یک‌صدا در مبارزه با رژیم پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی بوده است (محمدی، ۱۳۷۴: ۱۳۷). بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین انقلاب نرم و فرهنگی، احیای اندیشه اسلام ناب محمدی در دوران

معاصر است. امام خمینی ره انقلاب اسلامی ایران را در مقابل ظلمت‌ها و ارزش‌های به باد رفته اسلامی در دوران پهلوی دانسته و انقلاب اسلامی را احیاگر این ارزش‌ها می‌داند:

منت خدای تبارک و تعالی را که شما جوانان برومند از هر کجا هستید، توجه به اسلام کردید و اسلام را در این عصر، در این عصر ظلمانی، در این عصری که همه ارزش‌ها به باد رفته بود، اسلام را زنده کردید (خمینی، ۱۳۶۸: ۶ / ۹۰). همان عوامل زنده کردن و پیروزی انقلاب از مهم‌ترین عوامل پویایی و ماندگاری است. انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت، ارواحنا فداء، است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد (خمینی، ۱۳۶۸: ۲۱ / ۱۰۸).

عناصر مفهومی تحقیق

با توجه به مرور ادبیات تحقیق، می‌توان چهار بُعد ماهیت انقلابی، مبانی ممتاز فرهنگی و اجتماعی، اجتماع و اقتصاد، سیاست اسلامی و دینی را به‌عنوان ابعاد برجسته ماهیت فرهنگی و اجتماعی انقلاب اسلامی انتخاب کرد.

جدول شماره: (۱) عناصر مفهومی تحقیق

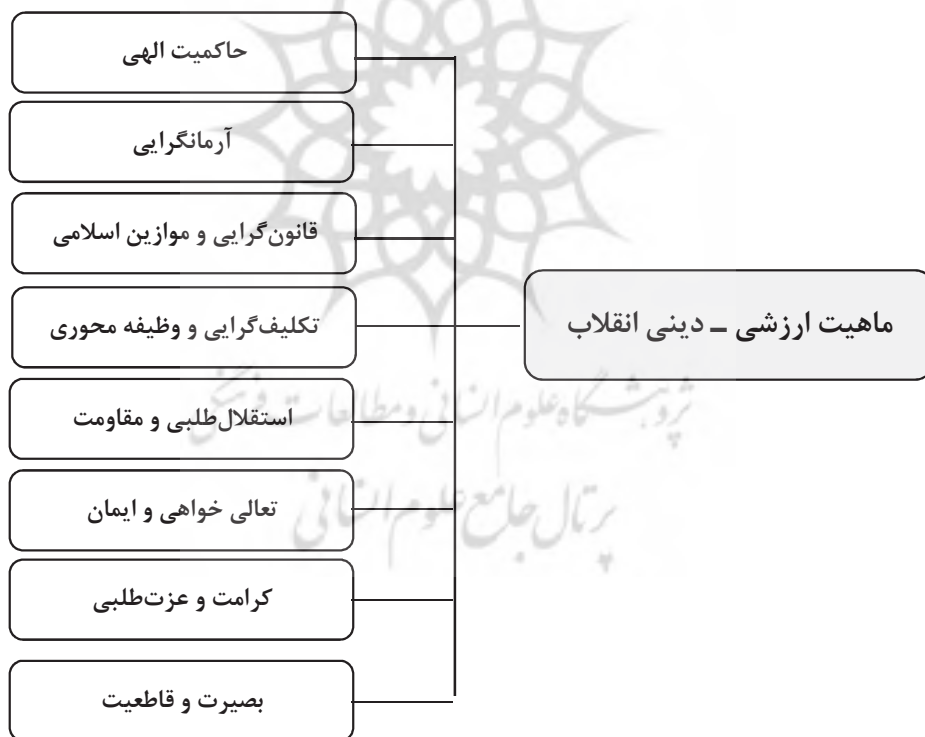
پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی بُعد داخلی (نظام جمهوری اسلامی ایران)

عوامل و موضوعات پیشران در پویایی نظام انقلابی و نظام جمهوری اسلامی دارای شاخص‌هایی است. در اینجا مهم‌ترین مصادیق پیشران و مؤثر در پویایی نظام جمهوری اسلامی در چهار حوزه انقلابی‌گری، فرهنگ، اجتماع و اقتصاد احصاء شده است.

۱. ماهیت دینی - ارزشی انقلاب اسلامی

ماهیت انقلاب در تمامی نظام‌های سیاسی از گذشته تا کنون و انقلابی ماندن، از اهمیت فراوانی برخوردار

بوده است. انقلاب اسلامی ایران و ماهیت فرهنگی آن دارای اهمیت بسزایی است. امام خمینی علیه السلام هدف نهایی انقلاب را بازگرداندن هویت اسلامی به ایران می‌دانند (خمینی، ۱۳۷۸: ج ۸: ۲۷۸). در بخش ایجابی مهم‌ترین علل مانایی و پویایی انقلاب اسلامی، هم‌سویی با فطرت بشریت و انسان‌ها (فارغ از دین، نژاد و زبان) است. (حسینی خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). مؤلفه‌های گفتمانی انقلاب اسلامی از قبیل استقلال‌خواهی، آزادی‌خواهی، برابری، عدالت‌طلبی و مردم‌سالاری در سراسر جهان و مکتب‌ها نیز قابل پذیرش و استقبال است. در بخش سلبی مهم‌ترین مباحث عینی شامل پیروزی انقلاب اسلامی و تهدید منافع راهبردی شوروی و آمریکا (نه شرقی و نه غربی)، از دست دادن ژاندارمی ایران در خلیج فارس و منطقه، مقابله با نظام سلطه و نابودی تروریسم در منطقه و جهان اسلام (داعش)، تضعیف جایگاه رژیم صهیونیستی، سازش‌ناپذیری با سلطه، نپذیرفتن نظم بین‌المللی و ایستادگی در برابر قدرت مسلط جهان، مقاومت، حمایت از نهضت‌های رهایی‌بخش (در منطقه و آمریکای لاتین) است (شیرازی و پارسه، ۱۳۹۳: ۱۰۸ - ۱۰۳). ماهیت دینی - ارزشی باید از مؤلفه‌های زیر برخوردار باشد:

جدول شماره (۲): مؤلفه و شاخص‌های ماهیت ارزشی - دینی انقلاب

۲. مبانی ممتاز فرهنگی - اجتماعی

حاکمیت ارزش‌های دینی (تغییر حاکمیت از پادشاهی به الهی / حکومت از آن خداوند است)،

مسئولیت‌پذیری (در حوزه بهداشت، درمان، آموزش، امنیت مطابق قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران)، قانون‌مداری، آزادی‌های مشروع، استحکام کانون خانواده و کرامت زن (افزایش تحصیل و فارغ التحصیلان زن در مدارس و دانشگاه‌ها پس از انقلاب اسلامی، افزایش اساتید زن در دانشگاه‌ها، افزایش پزشکان متخصص زن از ۱۵ درصد به ۴۰ درصد و فوق تخصص از ۹ درصد به ۳۰ درصد، پزشکان زن از ۱۶ درصد به ۹۸ درصد ارتقا یافته است)، توجه نهادهای اجتماعی و آموزش و پرورش از شاخص‌های مهم توسعه اجتماعی و فرهنگی کشور است (راجی، ۱۴۰۰). بر اساس اعلام بانک جهانی، ایران رشد ۱٫۵ برابری نرخ تحصیلات ابتدایی را داشته است. ایران دهمین کشور جهان از نظر میزان بودجه آموزش و پرورش به‌عنوان درصد کل بودجه دولت است. همچنین از نظر فارغ التحصیلان چهار حوزه «علوم دانشی، فناوری، مهندسی و ریاضی» در جایگاه پنجم جهان قرار دارد، از نظر رشد درصد بانوان بالای ۱۵ سال از سال ۱۹۷۶ تا ۲۰۱۴ در جایگاه اول جهان قرار داشته است و درصد باسوادان بالای ۱۵ سال ایران در سال ۱۳۵۴ «۳۷ درصد» و در سال ۱۳۹۳ «۸۵ درصد» بوده که این میزان رشد تقریباً ۳ برابر میانگین رشد جهانی است (قیومی‌پور، ۱۳۹۷: ۲۴ - ۲۱).

میزان امید به زندگی در ایران، در سال ۱۹۷۹ (۵۵ سال) و در سال ۲۰۱۶ (۷۶ سال) بوده که نمایان‌گر ارتقای امید به زندگی و میزان طول عمر است. ایران رتبه ۱۰ رشد امید به زندگی را در دنیا دارد، ایران رتبه یازدهم در کاهش مرگ‌ومیر نوزادان را داشته است. این موضوع بیانگر گسترش عدالت اجتماعی است. منظور از عدالت اجتماعی توزیع عادلانه ثروت و درآمد ملی در میان افراد جامعه است. برای سنجش عدالت اجتماعی بایستی همزمان به کاهش نابرابری و همچنین کاهش فقر در میان مردم توجه نمود. برای سنجش میزان کاهش نابرابری در توزیع درآمد یک کشور می‌توان از شاخص ضریب جینی استفاده کرد؛ هر چه ضریب جینی پایین باشد میزان فقر کمتر و به عدالت اجتماعی نزدیک‌تر است. گرچه امروزه عدالت اجتماعی از آرمان مطلوب فاصله دارد، ولی بر اساس شاخص کمی ضریب جینی پایین بوده و میزان فقر کمتر شده است و تغییرات نرخ ضریب جینی از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۳ برابر ۰٫۸۶ درصد کاهش یافته است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۳۹). در زمینه برخورداری‌های اجتماعی گفتنی است که ایران در زمینه امنیت غذایی رشد ۴ برابری، شاخص تولید مواد غذایی را داشته، رشد بیش از ۴ برابری شاخص تولید محصولات زراعی، رشد بیش از ۳ برابری شاخص تولید دام، رشد ۱۰ برابری تولید گوشت مرغ، در مجموع کاهش مرگ‌ومیر در اثر ضعف اقتصادی و سوءتغذیه در ایران و مقدار پایین‌تر آن نسبت به کل دنیا، آمریکا و ترکیه است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۶۷ - ۵۸). افزایش ۶ برابری پزشک، دسترسی ۱۰۰ درصدی کل مردم ایران به برق، جایگاه سوم ایران در رتبه ارزان‌ترین کشور دنیا در قیمت گازوئیل،

در مجموع شاخص توسعه انسانی ایران ارتقای ۶۰ پله‌ای ایران در دنیا در ۴۰ سال گذشته بوده است. (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۲۴۰ - ۲۲۱).

اهمیت و تأثیرگذاری فرهنگ در تحقق و تداوم انقلاب اسلامی و همچنین جایگاه رفیع آن نزد رهبران انقلاب از نکاتی است که بر هیچ‌کس پوشیده نیست؛ به‌طوری‌که حضرت امام علیه السلام انقلاب اسلامی را یک انقلاب فرهنگی معرفی کرده و مقام معظم رهبری مسئله فرهنگ را یک مسئله حیاتی برای کشور دانسته و بر مدیریت فرهنگی و مهندسی فرهنگ و پرداختن جدی به مقوله فرهنگ به‌عنوان اولویت اول کشور تأکید کرده‌اند. برای استحکام فرهنگی کشور وجود عناصر و مؤلفه‌هایی ضرورت دارد که در شکل (۳) به این عناصر پرداخته شده است.

جدول شماره (۳): مؤلفه و شاخص‌های فرهنگی - اجتماعی

۳. همبستگی اجتماع و اقتصاد

اقتصاد و معیشت یکی از حوزه‌های اصلی و ضروری در استحکام درونی نظام به شمار می‌آید. در این باره

رهبری انقلاب اسلامی بر این باورند که «به لحاظ زمانی، امروز اولویت با مسائل اقتصادی است؛ چون اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲). با توجه به محتوای سند چشم‌انداز کشور، در سال ۱۴۰۴ ایران بایستی رتبه اول منطقه به لحاظ اقتصاد و علم و فناوری باشد و تضعیف اقتصاد ایران به‌عنوان هدف کشورهای غربی جهت دستیابی به اهداف تعیین‌شده آنها مشکل‌آفرین می‌شود. همچنین قطع وابستگی از بیگانگان در جنبه‌های گوناگون، خصوصاً در بُعد اقتصادی، از مواردی است که امام خمینی ره و مقام معظم رهبری در بیانات و نوشته‌های خود، آن را از مردم و مسئولین انتظار داشته و همواره مورد تأکید قرار داده‌اند. ملتی که اسلام و طریق مبارزه با استکبار را برگزیده است، چاره‌ای ندارد جز اینکه برای تأمین زندگی سرفرازانه خود و رهایی از زیر فشار دشمنان، به سمت خودکفایی و استقلال حرکت کند که یکی از رموز تأکید حضرت امام ره به خودکفایی و استقلال نیز همین امر است.

در حوزه اقتصادی توجه به معیشت (تسهیل معیشت و ارتقای سطح رفاه و آسایش مردم از تأکیدات و توجهات نظام انقلابی است)، مبارزه با فساد، توزیع عادلانه ثروت و عدالت اجتماعی (نظام پرداخت یارانه، سهام عدالت و ...) از نمونه‌های حرکت در مسیر عدالت اقتصادی است. مؤلفه‌های توسعه اقتصاد اسلامی، خودکفایی در علوم و فنون و صنعت (رتبه اول رشد علمی جهان، ارتقای رتبه در علم نانو از ۵۸ به ۱۶، در علم هوافضا از ۴۵ به رتبه ۱۱ جهان، در علم بیوشیمی و زیست مولکولی از رتبه ۵۲ به ۱۷، در فیزیک از ۵۶ به ۱۳، در ریاضی از ۴۷ به ۱۳ در جهان، در علم ژنتیک و سلول بنیادی رتبه ۲ دنیا، در علم داروسازی از ۴۹ به رتبه ۱۱ جهان و در علم انرژی تجدیدپذیر از رتبه ۶ به ۱ در سطح منطقه)، کاهش وابستگی نفتی از ۹۳ درصد به ۶۳ درصد بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، امنیت کالاهای اساسی (رشد ۴ برابری)، رفاه عمومی عاری از فقر (دسترسی ۱۰۰ درصدی به برق، ۹۶ درصدی به آب آشامیدنی، رتبه ۷ ارزان‌ترین آب در دنیا)، تلاش در توسعه عدالت اجتماعی (کاهش ضریب جینی به ۸٫۶) از مهم‌ترین شاخص‌های کارآمدی در بخش اقتصاد هستند (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰؛ قیومی‌پور، ۱۳۹۷). بعد از موهبت‌های زیرزمینی نفت، گاز و غیره، ایران در زمینه محصولات راهبردی موفقیت‌هایی را کسب کرده است. یکی از این موفقیت‌ها جایگاه سیزدهم ایران در تولید محصولات راهبردی، علی‌الخصوص فولاد است. فولاد محصولی راهبردی است و در جهان به‌عنوان صنعت مادر شناخته می‌شود و یکی از کالاهای

مهم و تأثیرگذار در رشد و توسعه صنعتی کشورها است. این کالا بعد از نفت و گاز، دومین کالای پر حجم در تجارت جهانی است. طبق آمار انجمن فولاد، کمتر از ۷۰ کشور در زمینه تولید فولاد فعال هستند و کشورهای بی بهره از این صنعت یا باید از پیشرفت چشم‌پوشی کنند و یا باید به کشورهای تولیدکننده وابسته شوند. پس از انقلاب اسلامی تولید فولاد ایران ۱۸ برابر متوسط جهانی بوده است که جهش شگفت‌انگیز این محصول راهبردی را نشان می‌دهد (انجمن جهانی فولاد، ۲۰۱۷)؛ به نقل از قیومی‌پور، (۱۳۹۷: ۵۱). آنچه در بیان امام خمینی علیه السلام، خودکفایی و استقلال اقتصادی نامیده شده است، در زبان رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)، به «اقتصاد مقاومتی» نام نهاده شد. مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به‌عنوان بسته استحکام‌بخش بعد اقتصادی ایران در شکل زیر نشان داده شده است.

جدول شماره (۴): مؤلفه و شاخص‌های اجتماع و اقتصاد

۴. سیاست اسلامی - اخلاق سیاسی

مسئله مهم و اساسی در رابطه با انقلاب اسلامی، شکل‌گیری و برپایی ساختار نوین دینی بود که مبتنی بر اندیشه ولایت فقیه و در قالب نظام جمهوری اسلامی استقرار یافت. این مهم گرچه به لحاظ ساختاری، نسبتاً جدید به حساب می‌آمد، ولی به لحاظ اندیشه‌ای و نظری امری ریشه‌دار و متکی به روایات معتبر و مستحکم بود. تحقق چنین امری در سپهر سیاسی ایران بعد از سده‌های طولانی حاکمیت دستگاه‌های استبدادی و سلطنتی، پویایی خوبی ایجاد کرد. پیوند وثیق آن با بدنه مردم و برخورداری از پشتوانه مردمی، شکل منحصر به فردی به موضوع بخشید.

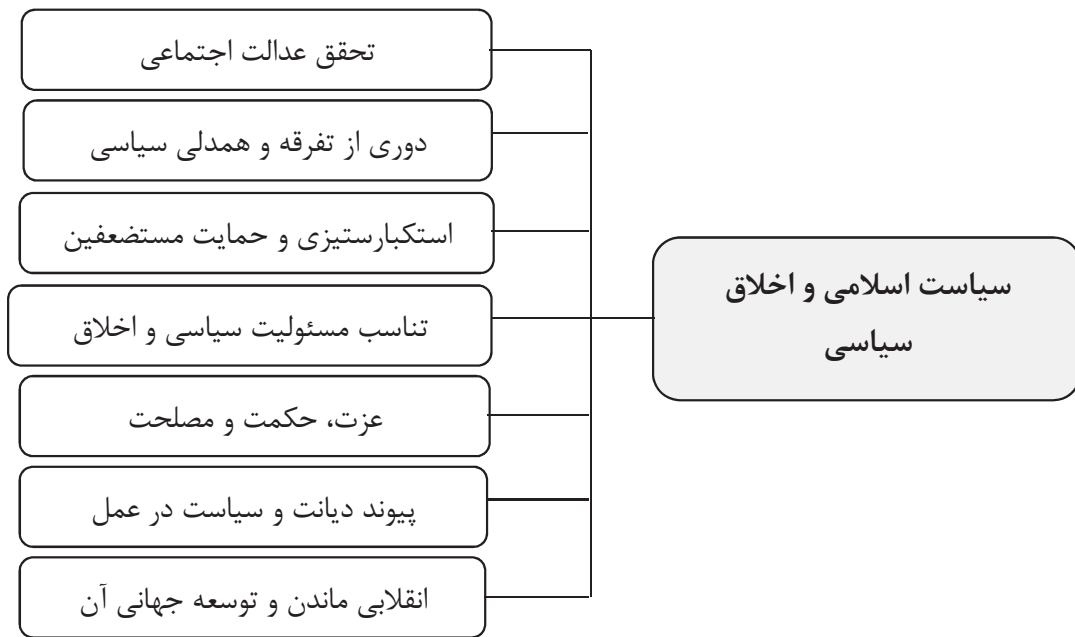
نظام اسلامی و حاکمیت اندیشه دینی مبتنی بر ولایت فقیه، از یک طرف منبعث از معارف عمیق اسلامی و آموزه‌های دینی و از طرف دیگر، در پیوند با مردم، مسائل و نیازهای آنها، زمینه و ظرفیت پویایی خوبی در متن و بطن آن وجود دارد. پیوند دین و سیاست در قالب جدید و در معنای موسع آن ذیل نظام ولایی و ضرورت پرداختن به مسائل متعدد پیش روی، همچنین توجه به اقتضائات زمانه، ترکیب تازه‌ای از معنا و رابطه دین، سیاست و اجتماع را پدید آورد که بستر مطلوب زایش و پویایی را به دنبال داشت؛ نشانه‌های رونق و پویایی آن را می‌توان در سیر تحولات تاریخی نظام اسلامی از ابتدای شکل‌گیری تا عصر حاضر، به خصوص در گذر از چالش‌های ریز و درشت همچنین پیشبرد اهداف و برنامه‌های ایجابی نظام مشاهده نمود.

سیاست اسلامی؛ استقلال فراگیر (پایبندی به شعار استقلال آزادی و جمهوری اسلامی)، حفظ اصول عزت، حکمت و مصلحت (تعامل حداکثری با کشورهای دنیا و مبارزه با دشمن)، حفظ تمامیت ارضی، امنیت پایدار و منافع ملی، نفی سلطه (مبارزه مستمر با ظالم و سلطه نمونه عینی آمریکا و رژیم صهیونیستی)، تعامل و احترام متقابل، دفاع از مسلمین و مستضعفان (حمایت و پشتیبانی مستمر از مظلوم نمونه حمایت از سوریه، یمن، بحرین و ...)، هم‌گرایی اسلامی و منطقه‌ای، اتحاد و ائتلاف ملل اسلامی (جبهه مقاومت) از مهم‌ترین مصادیق کارآمدی سیاسی است؛ استقلال سیاسی که در مقابل وابستگی تعریف می‌شود (جمراسی فراهانی، ۱۳۷۴: ۲۴). این ارزش بنیادین در در بعد دینی - اعتقادی، قاعده نفی سبیل و برخی هنجارهای قرآنی، می‌تواند از بن‌مایه‌های استقلال‌طلبی باشد. از نتایج ضمنی روحیه استقلال‌طلبی، احساس نوعی شکست‌ناپذیری است (صفوی‌همامی، ۱۳۸۷: ۸۰). همچنین در تأیید شاخص‌های سیاسی و مشارکت سیاسی، میزان حضور مردم در آخرین انتخابات مجلس شورای ملی در سال ۱۳۵۴ دو میلیون و ۸۰۰ هزار نفر بوده است، در حالی که در اولین انتخابات انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۸ بیش از ۲۰ میلیون نفر و در طول ۴۰ سال انقلاب اسلامی میزان متوسط حضور در انتخابات به‌عنوان مهم‌ترین نمونه عینی مشارکت سیاسی بیش از ۶۰ درصد بوده است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۲۳۶). جمهوری اسلامی ایران از یک نظام تک‌حزبی (رستاخیز) دوره پهلوی به نظامی بیش از ۲۵۰ حزب رسمی و ۵۱۵ انجمن صنفی تبدیل شده است. عناوین کتاب‌های منتشرشده در سال ۱۳۵۷ از ۱۵۰۰ عنوان به ۱۰۷ هزار عنوان در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. تنها در استان کردستان بیش از ۶۰ نشریه اجازه فعالیت دارد. نزدیک به ۴۰۰۰ سمن (سازمان‌های مردم‌نهاد) در ایران فقط از وزارت کشور مجوز فعالیت دارند (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۲۳۴ - ۲۳۷).

سیاست دفاعی؛ اقتدار امنیتی انقلاب اسلامی و جمهوری از علل مهم و برجسته مانایی انقلاب

اسلامی است. خرید امکانات نظامی و تجهیزات به قیمت بالا از بیگانگان در دوره پهلوی، امروزه به خودکفایی در تولید تسلیحات نظامی و دفاعی تغییر کرده است. مهم‌ترین شاخص عینی و ملموس در زمینه دفاعی، وابستگی دفاعی، نظامی و تسلیحاتی در دوره پهلوی و استقلال نظامی و تسلیحاتی در دوره انقلاب اسلامی است. برای نمونه تعداد عملیات تروریستی در دنیا و مرگ ناشی از تروریسم در دنیا و مقایسه آن با ایران، عزت و اقتدار کشور را نشان می‌دهد. عملیات تروریستی ترکیه، پاکستان، عراق، افغانستان، عربستان، سوریه، لبنان و کشورهای اروپایی و آمریکا نشان می‌دهد تروریسم گستره فعالیت‌های وسیعی را داشته است (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰). دستاوردهای نظامی و دفاعی ایران در زمینه موشک (بالستیک و کروز)، پهپاد (پرنده هدایت‌پذیر از دور)، پدافند هوایی، از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی و مصداق عینی در زمینه سیستم دفاعی - نظامی ایران و مانایی انقلاب است. سامانه s-300 که تنها سامانه برد بلند در کشور هست، توانسته دستاوردهایی در زمینه دفاعی به ارمغان بیاورد (راجی و خاتمی، ۱۴۰۰: ۱۵۴). مهم‌ترین مصادیق عینی نشان می‌دهد ایران توانسته است برای مقابله با تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا از طریق گسترش تجارت خود با کشورهای ثالث اثر تحریم آمریکا را محدود و کنترل کند. با این حال به این مطلب اذعان دارد که آمریکا دیگر کنشگر انحصاری نظام بین‌الملل نیست و لاجرم از پذیرش نقش و قدرت رو به رشد دیگر بازیگران جهانی همچون گروه بریکس، سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه‌های منطقه‌ای اقتصادی و نیز بازیگران ملی همچون روسیه، چین، آلمان و برزیل است. این تغییر در ماهیت نظم بین‌المللی این فرصت را برای جمهوری اسلامی ایجاد می‌کند تا با تعقیب استراتژی ائتلاف‌سازی بتواند اثر سیاست‌های تحریمی آمریکا را به حداقل ممکن برساند (محمودی‌کیا، ۱۴۰۱: ۲۵۶۸).

در بعد مسائل سیاسی کشور موضوعات مختلفی مطرح هستند و معمولاً این موضوعات در دو سطح داخلی و خارجی مطرح می‌شوند. از جمله موضوعاتی که در هر دو سطح قابل طرح است مسئله مرزبندی سیاسی است که در دو مؤلفه خطر نفوذ و تشویش افکار عمومی می‌تواند مورد بحث قرار بگیرد. مسئله هویت اسلامی که در قالب شاخص‌هایی مانند شاخص عدالت‌طلبی، شاخص ساده‌زیستی مسئولان، شاخص کار و تلاش مخلصانه، شاخص طلب و پویایی علمی بی‌وقفه، شاخص ایستادگی قاطع در مقابل طمع‌ورزی و سلطه بیگانگان، شاخص دفاع از حقوق ملی، از حقوق ملت و مسئله ضرورت و اهمیت وحدت و همدلی گروه‌ها و جناح‌های سیاسی از جمله مباحث مطرح در بعد سیاست داخلی کشور هستند که ارتباط مستقیمی با استحکام درونی نظام دارند. در بعد سیاست خارجه عزت، حکمت و مصلحت سه اصل محوری است که رهبر معظم انقلاب در سال‌های گذشته به‌عنوان پایه‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مطرح کرده است.

جدول شماره (۵): مؤلفه و شاخص‌های سیاست اسلامی و اخلاق سیاسی

مدل مفهومی تحقیق

پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی یکی از ضرورت‌های راهبردی است که امامین انقلاب اسلامی همواره بر آن تأکید داشتند و آن را در قالب رهیافت بهینه‌سازی ساختار مورد اشاره قرار دادند. مانایی و پویایی انقلاب اسلامی به معنای این است که حوزه‌های راهبردی بتوانند در سطوح فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی (انقلابی‌گری) در یک کلیت قرار بگیرند. لذا هم راستایی حوزه‌های مزبور یک ضرورت تلقی می‌شود. برای ساخت مدل مفهومی تحقیق از مبانی نظری در حوزه انقلاب اسلامی و اندیشه امامین انقلاب اسلامی استفاده شده است:

جدول شماره (۶): جدول ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های پیشران‌های پویایی

انقلاب اسلامی در بُعد داخلی

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد
ایدئولوژی اسلامی	فرهنگی	
آرمان‌گرایی انقلابی و پایبندی به گفتمان انقلابی		
اعتقاد و باور دینی		
نظام عقیدتی ولایت‌مدار		
روحیه تکلیف‌محوری		
قانون‌گرایی		

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
		قطع وابستگی
		دانش بومی و دستابی به اوج دانش و فناوری
		هویت خواهی و تعالی طلبی
		پویایی و پیش‌روندگی
		خدمت‌گذاری و دوری از قدرت‌طلبی
		کاربردی‌سازی فرهنگ دینی و انقلابی
		فرهنگ مهدوی
		شهادت‌طلبی به‌عنوان توسعه فرهنگ عاشورایی
		دیپلماسی فعال فرهنگی
		فرهنگ و معارف شیعی و رجال
		کادرسازی فرهنگی
		تبلیغات و رسانه فرهنگی
اجتماعی		عدالت اجتماعی و توزیعی
		انسجام اجتماعی و همگونی جامعه
		مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم
		امنیت اجتماعی
		انسجام ملی و هم‌بستگی یکایک جامعه
		مبارزه با اعتیاد و بزهکاری
		پایبندی به هنجارهای اجتماعی
		فرهنگ‌سازی جامعه دینی
اقتصادی		رونق تولید ملی و اشتغال
		کارآمدی دولت در عرصه اقتصاد
		مبارزه با فساد، فقر و تبعیض
سیاسی (انقلابی‌گری)		خوداتکایی در عرصه‌های مختلف
		توان‌بازدارندگی و مقاومت
		عدالت اجتماعی
		پایبندی بر قانون اساسی
		استکبارستیزی
		اتحاد ملی و دوری از تفرقه
		توسعه‌گفتمانی

بنابراین با توجه به نظریات اشاره‌شده می‌توان چهار حوزه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را به‌عنوان ابعاد و حوزه‌های اصلی پیشران در پویایی نظام جمهوری اسلامی و نظام انقلابی انتخاب کرد.

عناصر پیشران نظام انقلابی

جدول (۷): مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

جامعه آماری مقاله با استفاده از نظرات سیزده نفر از اساتید، خبرگان و متخصصان مرتبط با موضوع انجام شده است. در این مقاله با بهره‌گیری از روش دلفی فازی دیدگاه‌های آنها استخراج و احصاء شده و مورد پالایش قرار گرفته است. برای استخراج شاخص‌ها و تدوین مدل مفهومی علاوه بر استفاده از ادبیات تحقیق، از تکنیک دلفی فازی با طی مراحل زیر استفاده شده است:

پرسش‌نامه پژوهش حاضر با هدف کسب نظر خبرگان راجع به میزان موافقت آنها با مؤلفه‌ها و معیارهای مدل طراحی شده است، لذا خبرگان از طریق متغیرهای کلامی نظیر خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد، میزان موافقت خود را اعلام کردند. از آنجایی که خصوصیات متفاوت افراد بر تعابیر ذهنی آنها نسبت به متغیرهای کیفی اثرگذار است، لذا با تعریف دامنه متغیرهای کیفی، خبرگان با ذهنیت یکسان به سؤال‌ها پاسخ داده‌اند. این متغیرها با توجه به جدول (۴ - ۲) به شکل اعداد فازی مثلثی تعریف شده‌اند:

جدول شماره (۸): جدول ۴ - ۲ اعداد فازی مثلثی متغیرهای کلامی پژوهش

متغیرهای کلامی	عدد فازی مثلثی	عدد فازی قطعی شده
خیلی زیاد	(۰ و ۰/۲۵ و ۰)	(۰/۹۳۷۵)
زیاد	(۰/۱۵ و ۰/۱۵ و ۰/۷۵)	(۰/۷۵)
متوسط	(۰/۲۵ و ۰/۲۵ و ۰/۵)	(۰/۵)
کم	(۰/۱۵ و ۰/۱۵ و ۰/۲۵)	(۰/۲۵)
خیلی کم	(۰ و ۰ و ۰/۱۵)	(۰/۰۶۲۵)

در جدول فوق اعداد فازی قطعی شده با استفاده از فرمول مینکووسکی محاسبه می‌شود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

نظرسنجی انجام شده: در این مرحله مدل مفهومی ارائه شده همراه با شرح مؤلفه‌ها، معیارها و زیرمعیارها به اعضای گروه خبره ارسال گردیده و میزان موافقت آنها با هر کدام از مؤلفه‌ها اخذ و نقطه نظرات پیشنهادی و اصلاحی آنها جمع‌بندی شده است. با توجه به گزینه‌های پیشنهادی و متغیرهای زبانی تعریف شده در پرسش‌نامه، نتایج حاصل از بررسی پاسخ‌های ارائه شده در جدول ۴ - ۳ - ارائه گردیده است:

جدول شماره (۹): جدول ۴ - ۳ - نتایج شمارش پاسخ‌های نظرسنجی						
میزان موفقیت					مؤلفه‌ها	
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه‌ها	ردیف
۱۳					حاکمیت الهی و نظام مبتنی بر ولایت فقیه	۱
۱۱	۲				آرمان انقلابی و فرهنگ دینی	۲
۱۱	۲				اخلاق اسلامی در سیاست	۳
۱۱	۱	۱			رسوخ فرهنگی دگر در برابر فرهنگ ایرانی - اسلامی	۴
۱۲	۱				انسجام اجتماعی	۵
۱۲	۱				نیروی جوان و سرمایه اجتماعی	۶
۱۱	۲				اتحاد در سیاست	۷
۲	۲	۹			شکاف اقتصادی	۸
۹	۴				تبعیض اجتماعی	۹
۱۲	۱				ایدئولوژی دینی	۱۰
۱۲	۱				پیروی از باورها و ارزش‌های اجتماعی	۱۱
۱۲	۱				مراجعه به هنجارهای اجتماعی و فرهنگی	۱۲

۱۲	۱				توسعه دانش و فناوری‌های جدید	۱۳
۱۲	۱				حلم و بردباری مردم در جامعه	۱۴
۱۳					ایمان‌گروی مردم	۱۵
۱۱	۲				عزت و کرامت در جامعه	۱۶
۱۲	۱				روحیه فرهنگی در مردم	۱۷

جدول ۴-۱ - میانگین دیدگاه‌های خبرگان حاصل از نظرسنجی انجام‌شده

میانگین فازی زدایی شده (X)	میانگین فازی مثلثی (m, α, β)						مؤلفه‌ها	ردیف	
۱	(۱	،	۰/۱۷	،	۰/۱۳)	حاکمیت الهی و نظام مبتنی بر ولایت فقیه	۱
۰/۹۳	(۰/۹۴	،	۰/۱۶	،	۰/۰۸)	آرمان انقلابی و فرهنگ دینی	۲
۰/۹۳	(۰/۹۴	،	۰/۱۵	،	۰/۰۵)	اخلاق اسلامی در سیاست	۳
۰/۹۳	(۰/۹۴	،	۰/۱۵	،	۰/۱۳)	رسوخ فرهنگی دگر در برابر فرهنگ ایرانی - اسلامی	۴
۰/۹۱	(۰/۹۳	،	۰/۱۵	،	۰/۰۶)	انسجام اجتماعی	۵
۰/۹۶	(۰/۹۷	،	۰/۱۶	،	۰/۰۷)	نیروی جوان و سرمایه اجتماعی	۶
۰/۹۱	(۰/۹۳	،	۰/۱۶	،	۰/۱۱)	اتحاد در سیاست	۷
۰/۲۵	(۰/۲۵	،	۰/۱۲	،	۰/۱۲)	شکاف اقتصادی	۸
۰/۹۰	(۰/۹۱	،	۰/۱۵	،	۰/۱۱)	تبعیض اجتماعی	۹
۰/۹۱	(۰/۹۱	،	۰/۱۲	،	۰/۱۵)	ایدئولوژی دینی	۱۰
۰/۹۰	(۰/۹۰	،	۰/۱۲	،	۰/۱۳)	پیروی از باورها و ارزش‌های اجتماعی	۱۱
۰/۸۸	(۰/۸۹	،	۰/۱۶	،	۰/۱)	مراجعه به هنجارهای اجتماعی و فرهنگی	۱۲
۰/۹۲	(۰/۹۲	،	۰/۱۶	،	۰/۱۱)	توسعه دانش و فناوری‌های جدید	۱۳
۰/۹۲	(۰/۹۴	،	۰/۱۲	،	۰/۱۱)	حلم و بردباری مردم در جامعه	۱۴
۱	(۱	،	۰/۱۲	،	۰/۰۵)	ایمان‌گروی مردم	۱۵
۰/۸۹	(۰/۲۵	،	۰/۱۲	،	۰/۰۴)	عزت و کرامت در جامعه	۱۶
۰/۹۱	(۰/۹۴	،	۰/۱۶	،	۰/۱۱)	روحیه فرهنگی در مردم	۱۷

در جدول بالا میانگین فازی مثلثی با استفاده از فرمول محاسبه شده و سپس با استفاده از فرمول مینکووسکی فازی‌زدایی شده است. میانگین قطعی به دست آمده نشان‌دهنده شدت موافقت خبرگان با هر کدام از مؤلفه‌های مدل مفهومی پژوهش می‌باشد.

همان‌گونه که جدول بالا نشان می‌دهد مؤثرترین و بیشترین میزان موافقت اساتید و متخصصان موضوع با دو مؤلفه «ماهیت دینی - ارزشی انقلاب» و «باور به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در انقلاب اسلامی» می‌باشد. با توجه به اینکه در پرسش‌نامه ارائه‌شده علاوه بر سؤالات بسته، دیدگاه‌های خبرگان در قالب سؤالات باز نیز اخذ گردیده، لذا پس از پالایش نقطه نظرهای ارائه‌شده و برگزاری جلسات حضوری با آنها و با مشورت اساتید، شاخص‌های زیر اضافه شد:

۱. «کارآمدی نظام در عرصه عدالت اجتماعی»؛
۲. «نقش اجتماعی مردم و ارتباط نزدیک با مردم»؛
۳. «مدیریت انقلابی (مردم‌پایه) و مهندسی فرهنگی در عرصه آموزش و تعلیم و تربیت».

نتیجه

هدف مقاله حاضر، شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی بود. این مهم عمدتاً متأثر از پویایی درونی در معارف مترقی دینی و آموزه‌های اسلامی می‌باشد که در یک پیوند منطقی میان دین، سیاست و اجتماع قرار دارد و بسترهای آن در ساختار نظام اسلامی با محوریت اندیشه دینی مبتنی بر ولایت فقیه متبلور می‌باشد. پس از بررسی کیفی و سنجش کمی، نتایج تحقیق نشان داد که در بعد فرهنگی؛ پابندی بر ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی، در بعد سیستم‌های اجتماعی؛ انسجام اجتماعی، در بعد اقتصاد؛ رونق تولید ملی مبتنی بر جامعه، در بعد سیاست دینی؛ پیوند دین و سیاست، به‌عنوان عوامل اصلی استحکام جمهوری اسلامی ایران و ماندگاری و پویایی نظام انقلابی محسوب می‌گردند. بررسی ماندگاری انقلاب‌ها و مؤلفه‌های استحکام‌بخش و مانایی آن، یکی از کارهای مهم و در عین حال، ضروری برای تداوم و تحکیم هر انقلاب است. هر انقلابی برای اینکه بتواند به اهداف و آرمان‌های انقلابی خود دست یابد، بی‌تردید باید در مراحل مختلف پس از انقلاب، به شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار در انقلاب رجوع نموده و آنها را تقویت کند و با برنامه‌ریزی حساب‌شده در جهت حفظ، تثبیت و رسیدن به اهداف خود حرکت کند. یکی از الزام‌های این نگاه، وجود شاخص‌هایی برای بررسی میزان پابندی به آرمان‌ها و سیاست‌هاست؛ پابندی به این مؤلفه‌ها، ماندگاری و تثبیت انقلاب را به دنبال دارد و عدم توجه و رعایت نکردن آنها تغییر مسیر، انحراف یا حتی زوال انقلاب را سبب خواهد شد. در این مقاله تلاش گردید در راستای پرسش اصلی پژوهش، مؤلفه‌های مانایی انقلاب اسلامی در

حوزه داخلی دسته‌بندی شوند. مؤلفه و شاخص‌های شناسایی‌شده، در بیانات امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، کاربردی و عملیاتی کردن آن تضمین‌گر ماندگاری نظام انقلابی خواهد شد. این مؤلفه‌ها دربردارنده شاخص‌های متعددی است که پایبندی و عمل به آن به تداوم و مانایی نظام انقلابی کمک خواهد کرد.

آنچه در مؤلفه‌های استخراج‌شده از شناسایی و تبیین پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی حاصل شده است، امروزه با کنار هم قرار گرفتن پیشران‌های پویایی و پیوندها سبب استمرار و مانایی انقلاب اسلامی در داخل خواهد شد. آنچه در پیشران‌های پویایی انقلاب اسلامی حاصل شد، ماهیت دینی - ارزشی انقلاب اسلامی، مبانی ممتاز فرهنگی - اجتماعی، هم‌بستگی اجتماع و اقتصاد و سیاست اسلامی - اخلاق سیاسی است که بین پیشران‌های احصاء‌شده افتراق و جدایی وجود ندارد. زمانی انقلاب اسلامی در بُعد داخلی یا به تعبیر دیگر نظام برآمده از انقلاب و نظام جمهوری اسلامی ایران پویایی خود را حفظ کرده، مانایی و ماندگاری خواهد داشت که بین همه این عوامل احصاء‌شده هم‌بستگی وجود داشته باشد و به میزان استحکام و پیوند بین این عوامل، نظام جمهوری اسلامی از پویایی و دوام بیشتری برخوردار خواهد شد. و در جنبه پیشران‌های پویایی گفتنی است که عوامل فرهنگی، ارزشی و دینی سیرت و سرشت انقلاب را شکل داده و پیشران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نیز از سرشت و سیرت سرچشمه گرفته و صورت و کالبد را ساخت و شکل داده است. در نتیجه با پایبندی به شاخص‌های چهارگانه استخراج‌شده از مقاله، ماندگاری انقلاب و استحکام‌بخشی آن و آینده نظام برآمده از انقلاب اسلامی تقویت خواهد شد. همچنین رویگردانی از آن به منزله آسیب اساسی به انقلاب در بُعد داخلی بوده و پیشنهاد می‌شود کوشش در عملی ساختن پیوند و استحکام بین مؤلفه و پیشران‌ها رسیدن به آرمان جهانی انقلاب را نزدیک و محقق خواهد کرد.

منابع و مأخذ

- استمپل، جان دی (۱۳۷۸). *درون انقلاب ایران*. ترجمه منوچهر شجاعی. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- پناهی، محمدحسین (۱۳۹۱). *نظریه‌های انقلاب: وقوع، فرایند و پیامدها*. تهران: سمت.
- جمال‌زاده، ناصر و دیگران (۱۳۹۷). مؤلفه‌های مانایی انقلاب اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی). *جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*. ۶ (۱). ۱۲۷ - ۱۰۵.
- جمراسی فراهانی، علی اصغر (۱۳۷۴). *بررسی مفاهیم نظری امنیت ملی*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

- پایگاه حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای: <https://farsi.khamenei.ir>
- خمینی، سید روح الله (۱۳۸۳). *صحیفه نور*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- راجی، سید محمدحسین و سید محمدرضا خاتمی (۱۴۰۰). *صعود چهل ساله*. قم: دفتر نشر معارف.
- زارع، عباس (۱۳۷۹). *آخرین انقلاب قرن*. قم: دفتر نشر معارف.
- شفیعی فر، محمد (۱۳۹۱). *انقلاب اسلامی، ماهیت، زمینه‌ها و پیامدها*. تهران: دفتر نشر معارف.
- صدرا، علیرضا (۱۳۸۵). *طرح تحقیقاتی ارزش‌گرایی جامعه ایرانی*. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- صفوی همای، حمزه (۱۳۸۷). *کالبدشکافی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- فوران، جان (۱۳۷۹). *مقاومت شکننده*. ترجمه احمد تدین. تهران: رسا.
- فوکو، میشل (۱۳۷۷). *ایرانی‌ها چه رؤیایی در سر دارند*. ترجمه حسین معصومی همارانی. تهران: هرس.
- قیومی پور، رضا و دیگران (۱۳۹۷). *ایران ۲۰: روند پژوهی چهل سالگی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام.
- محمدی، منوچهر (۱۳۷۴). *انقلاب اسلامی و مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه*. تهران: مهران.
- ملکوتیان، مصطفی (۱۳۸۷). *بازخوانی علل وقوع انقلاب اسلامی*. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۱). *تأثیر فرهنگ ملی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.